

ІСТОРІЯ РІДНОГО КРАЮ В ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ С.В. АБРОСИМОВОЇ

В статті аналізується творча спадщина з історії рідного краю відомої дослідниці, музейного працівника, історика, архівіста і археографа С.В. Абросимової.

Ключові слова: С.В. Абросимова, каталоги, краєзнавство, книжки, Д.І. Яворницький.

В статье анализируется творческое наследие по истории родного края исследователя, музейного работника, историка, архивиста и археографа С.В. Абросимовой.

Ключевые слова: С.В. Абросимова, каталоги, краеведение, книги, Д.И. Яворницкий.

The creative heritage from the history of native land by the museum and archive worker, historian, and specialist in early texts S.V. Abrosimova is analyzed in the article.

Key words: S.V. Abrosimova, catalogues, native land study, books, D.I. Yavornitskiy.

У червні цього року виповнюється 60 років від часу народження відомого науковця, музейного працівника, краєзнавця Світлани Вікторівни Абросимової (20.06.1953 – 06.03.2011), яка ще не так давно була нашою колегою, брала участь у наукових і краєзнавчих конференціях, виступаючи з цікавими доповідями, друкувалася у багатьох виданнях. Оскільки даний збірник має етнографічну спрямованість, зауважимо, що однією з тем її творчої спадщини було повсякденне життя і побут мешканців Катеринославщини.

Розмаїття напрямів наукових і краєзнавчих студій С.В. Абросимової, широта її інтересів за проблематикою і дисциплінарними ознаками змушують нас обмежитися лише спробою аналізу і оцінки внеску вченої в дослідження історії рідного краю. Для неї цей край став рідним не стільки за фактом проживання тут з 12-річного віку, набуття освіти, скільки за її духовним спорідненням з історією, спілкуванням з нащадками катеринославських дворянських родин, реальним внеском у розкриття багатьох історичних сюжетів, життя і діяльності окремих видатних особистостей краю.

З 1977 року випускниця історичного факультету ДДУ С.В. Абросимова стала працювати в історичному музеї ім. Д.І. Яворницького, вже невдовзі зайнявши посаду старшого наукового співробітника відділу фондів. Книжково-архівний фонд, котрий сьогодні нараховує понад 100 тис. одиниць зберігання, є справжнім Клондайком відомостей з історії Катеринославщини-Дніпропетровщини. Але це «родовище» для дослідників треба було ще розкрити, показати його значення, зберегти і впорядкувати. Усвідомлюючи це,

молода співробітниця зосередила свою увагу на каталогізації різних комплексів історичних джерел архівного фонду – справі надзвичайно копіткій і тривалій. Наслідком цих занять Світлани Вікторівни став виданий у 1985 р. перший каталог «Большевистские листовки в Днепропетровском историческом музее». Пізніше у співавторстві нею буде складено і видано ще 5 тематичних каталогів, які значно полегшують пошуки дослідниками необхідних документів і матеріалів. Вважаємо, що каталогізація історичних джерел є одним з важливих напрямів діяльності С.В. Абросимової на ниві краєзнавства.

Важливою обставиною творчого зростання С.В. Абросимової було навчання (заочне) в аспірантурі по кафедрі джерелознавства та історіографії ДДУ під керівництвом лідера джерелознавчої наукової школи, авторитетного не лише на просторах СРСР, але і за кордоном вченого, професора М.П. Ковальського. На перший погляд, тема дисертації була далека від історії нашого краю – «Литовська Метрика як джерело з історії міст України першої половини XVI ст.». Проте, як свідчать публікації С.В. Абросимової, в архівному фонді ДІМ (ДНІМ) зберігається багато безцінних джерел, походження і зміст яких виходять за рамки Катеринославщини-Дніпропетровщини.

Всього вивченню Литовської Метрики присвячено 14 публікацій дослідниці. А взагалі вона виявила і оприлюднила у доповідях на конференціях і в статтях матеріали в фондах ДІМ (ДНІМ) з історії Волині, Кіровоградщини, Переяславщини, Херсонщини.

Окремо скажемо про книгознавчі розвідки дослідниці, які також зв'язані з багатством фондів музею. Стародрукам та книжній культурі України присвячені її публікації «Записи на старопечатных книгах как исторический источник (по материалам Днепропетровского исторического музея)», «Издания Ивана Федорова в коллекции Днепропетровского исторического музея» та інші. Принагідно згадаємо Федорівські читання у Москві в 1983 р., де Світлана Вікторівна виступила з доповіддю про видання І. Федорова в музейному зібранні Дніпропетровська, яка привернула до себе увагу визнаних в Росії спеціалістів в галузі книгознавства та історії культури, сприяла встановленню наукових контактів з багатьма вченими ряду країн. Ці контакти прямо чи опосередковано сприяли популяризації й самого ДІМ як науково-культурної установи і володаря унікальних історичних джерел.

З книгознавчої проблематики у 1988-1989 рр. С.В. Абросимова підготувала музейні видання «Старопечатные кириллические издания в Днепропетровском историческом музее 1574-1800 гг.: Каталог» та «Книги гражданской печати XVIII в.: Каталог музейной коллекции».

Підготовка джерелознавчої дисертації дала можливість С.В. Абросимовій вдосконалити методику роботи з історичними джерелами, освоїти прийоми зовнішньої і внутрішньої критики історичного джерела, складання науково-довідкового апарату тощо. А разом з тим і відчуття значимості кожного документу, його місця в комплексі інших джерел, генетичного зв'язку з ними і сюжетної завершеності їх змісту.

Звідси – і вже названі каталоги, і статті з оглядом документів і матеріалів, що зберігалися у її «відомстві» – фондах музею. У 1989 р. С.В. Абросимова у співавторстві (Г.А. Голубицька) виступила з доповіддю на 4^й республіканській конференції з історичного краєзнавства «Діяльність ДІМ по створенню джерельної бази історичного краєзнавства» [1]. А незабаром у київському виданні «Завдання краєзнавства у дослідженні та популяризації пам'яток історії та культури» (1991 р.) вона опублікувала статтю «Фонди ДІМ як джерельна база історичного краєзнавства». Цим самим вона не тільки дала можливість місцевим науковцям і краєзнавцям звернутися до архівних джерел, що розкривали нові грані історії краю та й усієї України, але й привернула увагу до безцінного архівного зібрання музею багатьох як українських і російських дослідників, так і вчених «віддаленого зарубіжжя».

Суспільно-політичні процеси, що розпочалися в країні наприкінці 80-х років минулого століття, не могли обійти стороною С.В. Абросимову. Тоді загалом помітно активізувався краєзнавчий рух в організаційному, популяризаторському і дослідницькому напрямках. Світлана Вікторівна активно включається в цей рух в усіх названих напрямках. З 1988 р. дослідниця стала публікувати свої праці в наукових виданнях, часописах та газетах, досить часто у співавторстві з дніпропетровськими та столичними вченими, як-от: М.П. Ковальський, Ю.А. Мицик, В.І. Ульяновський, О.І. Журба. Як правило, ці праці були публікаціями листів та інших матеріалів музейного фонду, які відносилися до життя і творчості українських вчених, культурних і громадських діячів (Кропивницькі, Олена Пчілка, Я.П. Новицький, Д.М. Ревуцький, Д.І. Яворницький та ін.). У творчому доробку С.В. Абросимової бачимо також подібні публікації, підготовлені нею разом з її колегами-науковцями, співробітниками історичного музею.

Тематично другу групу її публікацій від початку 90-х років складають дослідження (переважно у співавторстві) з історії суспільного життя Катеринослава початку ХХ ст., діяльності катеринославської «Просвіти» 1905-1916 рр. та окремих її діячів, а також з історії культурних та наукових установ, що виникли у Катеринославі на початку ХХ ст.: Катеринославське історичне товариство, Катеринославська вчена архівна комісія та її «Летопись».

Відкривши свою «Бібліографію» у 1980 р. публікацією у співавторстві під назвою «З листування Д.І. Яворницького і М.С. Самокиша: За матеріалами Дніпропетровського історичного музею» в «Архівах України» [2], С.В. Абросимова на самому початку 90-х рр. повертається до історичної постаті академіка Д.І. Яворницького, багатогранного за інтересами вченого і культурного діяча, своєрідного символу козацького краю, людини, яка мала особисте і листовне спілкування з сотнями діячів науки і культури, представниками влади і пересічними громадянами України. Вона виступає з доповідями на наукових та краєзнавчих конференціях, зі статтями в українських часописах і газетах, привертаючи увагу наукової і культурної громадськості до багатющої джерельної спадщини Д.І. Яворницького й інших культурних діячів у фондах Дніпропетровського історичного музею.

З опублікованих праць С.В.Абросимової поставала історія наукових і культурних товариств краю, поверталися з небуття імена краєзнавців, історії цілих родин і їхні сімейні архіви тощо. Думаємо, що в значній мірі саме завдяки її публікаціям історія Катеринославщини-Дніпропетровщини в уявленні читачів була вже іншою, ніж до того – не глибока провінція, де життя почало вирувати лише з кінця ХІХ ст. завдяки формуванню тут пролетаріату та діяльності марксистів, революційному рухові під керівництвом РСДРП, а край, де в цей же період у своєрідних умовах розгортався культурно-національний рух, де у 1905 р. не тільки відбулося збройне повстання пролетаріату, а й виникла фактично перша в підросійській Україні «Просвіта», яка політично впливала на все суспільне і культурне життя краю.

Підрахунки тільки за заголовками публікацій С.В. Абросимової показують, що майже третина її праць (великі і малі, наукові і популярні, у вигляді книг, статей і заміток, документи) присвячені дослідженню життя і творчості Д.І. Яворницького. 35 добре відомих (напр., В.І. Гіляровський, М.Л. Кропивницький, Я.П. Новицький, В.О. Біднов, М.С. Грушевський, А.С. Синявський), маловідомих і зовсім невідомих на той час читачам постатей стали об'єктами її дослідження, причому, це не були спрощені виклади існуючих в історичній літературі сюжетів, так звані «переспіви». Всі вони базувалися на матеріалах Рукописного відділу ДІМ ім. Д.І. Яворницького. Цікава обставина: Світлана Вікторівна виявляла історичні джерела, впорядковувала документальні комплекси і вона ж оприлюднювала частину з них у своїх публікаціях. Через постать Д.І. Яворницького вона зв'язувала історію нашого краю з віддаленими краями, людьми, сторонами суспільного буття (напр., Д.І. Яворницький і церква; Д.І. Яворницький і українська еміграція 20-30 рр. ХХ ст.; Д.І. Яворницький і українська громада Петербурга; Д.І. Яворницький і національно-культурна спадщина тощо).

У 1990 р. разом з О.І. Журбою (нині – професор, завкафедрою в ДНУ) С.В. Абросимова надрукувала у науковому збірнику кафедри джерелознавства та історіографії ДНУ невелику, але проблемну статтю «Эпистолярное наследие академика Д.И. Яворницкого как объект историографического изучения». З цього часу до кінця свого життя Світлана Вікторівна працювала над виданням листування Д.І. Яворницького з видатними особистостями і пересічними громадянами, співробітниками музею і родичами. Всього збереглися листи від/до 1700 кореспондентів/адресатів. Враховуючи те, що в даному «Щорічнику» друкується стаття старшого наукового співробітника музею-відділу «Літературне Придніпров'я» ДНІМ ім. Д.І. Яворницького Н.Є. Василенко, одного з укладачів видання «Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького», присвячена археографічній діяльності С.В. Абросимової, зокрема, історії роботи над листуванням Д.І. Яворницького і археографічним особливостям багатотомного науково-культурологічного видання, не будемо детально зупинятися на цьому сюжеті.

Звернемо увагу читача тільки на один його аспект – науково-довідковий апарат, який для краєзнавця (і не тільки) має самостійне значення, оскільки в

ньому не просто розшифровуються згадані в листах імена, а часто внаслідок спеціальних евристичних розвідок Світлана Вікторівна надає читачеві таку детальну інформацію, що звичайна археографічна довідка стає короткою історією життя і діяльності особи, її найпомітніших справ, контактів з відомими особистостями тощо. Здається, що перш ніж розробляти якусь тему з історії та культури нашого краю дослідник (чи краєзнавець-аматор) повинен спочатку добре ознайомитися з вміщеним у кожному з виданих томів епістолярної спадщини Д.І. Яворницького науково-довідковим апаратом.

Для дослідження історії нашого краю велике значення мають і інші праці С.В. Абросимової, які пов'язані переважно з іменем академіка Д.І. Яворницького, зокрема ті, що підготовлені за науковими проектами Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України і його Запорізького відділення. Дослідниця була включена до складу головної редколегії 20-томного академічного видання творів Д.І. Яворницького та редколегій окремих томів, що означало її реальну евристичну і археографічну роботу по виданню праць академіка, прочитанню його нерозбірливого почерку, якщо мова йде про звернення до рукописних оригіналів, копітку працю по атрибуції тексту тощо.

С.В. Абросимова входила також до редколегій низки серійних видань Запорізького відділення академічного Інституту української археографії. Зокрема, у 1997 р. у співавторстві з професором Анатолієм Васильовичем Бойком в серії «Старожитності Південної України» вона підготувала на матеріалах Рукописного відділу ДІМ цікаву книгу «Пишу тебе, мой ангельский друг...» (Из епістолярного насліддя начала XIX века). А в серії «Запорізька спадщина» вийшла її брошура «Дмитро Яворницький», розрахована на широкого читача. У 2003 р. в серії «Джерела з історії Південної України» з'явилося упорядковане нею (у співпраці) об'ємне видання «Епістолярна спадщина родини Нечаєвих (кінець XVIII – перша половина XX століття)», до якого написала ґрунтовну передмову, представивши життя і діяльність цієї родини на історичному тлі зазначеного періоду.

Не можемо не згадати чотири випуски цінної для вивчення історії нашого краю публікації під загальною назвою «Письма потомков Ивана Максимовича Синельникова – первого губернатора Екатеринослава» (1999-2003 рр.).

Взагалі, дворянські родини Катеринославщини були однією з провідних тем досліджень вченої. Алексеєви, Савицькі, Комстадіуси, Сахно-Устимовичі – всі вони, як і дворянство в цілому («Как говорят...»: Из повседневной жизни Екатеринославского дворянства XIX века), «залюднили» історію нашого краю.

Світлана Вікторівна Абросимова настільки добре володіла інформацією і про дослідників історії Катеринославщини, що столичні солідні науково-довідкові видання потребували її участі. Наприклад, у бібліографічному довіднику «Українські архівісти» (К., 1999) вміщено чотири її ґрунтовних (як для довідника) статті (В.Д. Машков, Я.П. Новицький, А.С. Синявський, Д.І. Яворницький), а в збірнику наукових праць «Українська біографістика» – стаття про Василя Біднова, одну з найвидатніших постатей нашого краю початку XX ст. Звичайно, назвати все розмаїття тем з історії краю, яким

присвячено опубліковані праці С.В. Абросимової, у короткій статті неможливо. тому радимо зацікавленому читачеві звернутися до повної бібліографії її праць, вона опублікована у різних виданнях Дніпропетровська і Києва з вступними статтями про їх автора [3].

Наостанок зазначимо ще один бік діяльності С.В. Абросимової в галузі дослідження історії краю. Це її допомога досвідченим і початкуючим дослідникам у пошуках необхідних для їх досліджень джерел, не лише у її «відомстві», але й у інших архівах, оскільки вона і сама багато працювала в різних архівах, і могла «вчислити» можливе місцезнаходження документів по відомим їй зв'язкам різних людей, котрі потрапляли в орбіту її наукових розвідок. Вона радила, настановлювала молодь на дослідження нових сюжетів з історії краю.

Виходячи із значення праць С.В. Абросимової для вивчення історії нашого краю, вважаємо доцільним зібрати, упорядкувати і перевидати розкидані по різних виданнях її праці. Її творча спадщина має служити людям, які хочуть знати історію рідного краю.

Бібліографічні посилання:

1. Абросимова С.В., Голубицька Г.А. Діяльність Дніпропетровського історичного музею по створенню джерельної бази історичного краєзнавства С.В. Абросимова, Г.А. Голубицька // 4-а республ. наук. конф. з історичного краєзнавства: тези доповідей і повідомлень / за ред. П.Т. Тронька. – К., 1989. – С. 570-571.
2. Абросимова С.В., Серьогіна А.О. З листування Д.І. Яворницького і М.С. Самокиша: за матеріалами Дніпропетровського історичного музею / С.В. Абросимова, А.О. Серьогіна // Архіви України. – 1980. – № 6. – С. 63-64.
3. Швидько Г.К. Світлана Вікторівна Абросимова / Г.К. Швидько // Український археографічний щорічник. – К.: Український письменник, 2012. – Вип. 16/17. – С. 734-754.

Надійшла до редакції 25.06.2013.